

Тетяна Кара

АНДРІАН КАЩЕНКО І “КАЩЕНКІВЩИНА” У ВИМІРАХ НОВОЇ ДОБИ

Стаття присвячена з'ясуванню долі творчої спадщини А. Кашенка. Аналізуються історичні повісті “Під Корсунем”, “У запалі боротьби” та “Зруйноване гніздо”.

Ключові слова: історична повість, тематика, заборона.

The article is dedicated to elucidating the fate of A. Kaschenko's creative heritage. The historical narratives “At Korsun”, “In the heat of the fight” and “The wrecked nest” are under analysis.

Key words: historical narrative, subject-matter, prohibition.

Андріан Кашенко — один із тих українських прозаїків, які зробили помітний внесок у розвиток історичної повісті. Однак доля його творчої спадщини склалася драматично.

А. Кашенко — представник “поверненої літератури”. Цей талановитий прозаїк був, за словами В. Беляєва, “автором багатьох популярних творів про минуле України, національно-визвольну боротьбу народу, про вікопомну героїку волелюбної Запорозької Січі — творів, що сприяли зростанню національної свідомості, розвиткові національної культури в умовах історичного зламу епох...” [1; 599].

Андріан Кашенко народився 19 вересня 1859 року на хуторі Веселому, на Катеринославщині. “Генеалогія роду Кашенків сягає часів Запорізької Січі пори її розквіту. Один із прашурів Кашенків брав участь у морському поході проти турків під проводом отамана Мороза. Очевидця й учасника діянь запорожців Андріан бачив у ранньому дитинстві: старезним дідом він доживав віку у родині батьків письменника” [12; 7], — повідомляє С. Пінчук.

Андріан був найменшим у багатодітній родині; від старших братів та сестер його відділяла значна часова відстань, тому найкращими, найдружнішими були стосунки між Андріаном та старшим за нього

всього на три роки Миколою, який у майбутньому став “вченим з двома докторськими дипломами, дійсним членом АН УРСР, засновником та директором ботанічного саду” [12; 7].

Розумному, вдумливому та мрійливому юнаку офіційна наука в класичній гімназії не припала до душі, і, провчившись три роки, А. Кашенко залишає її. Вступає до юнкерського училища, де, “як син відставного офіцера, й навчається на казенний кошт” [1; 600]; але він і тут не зробив кар’єри, в порівнянні з братом Арсенем, який здобув чин генерала. Прослуживши лише декілька років офіцером, Андріан Кашенко звільняється з армії та стає контролером Катеринославської державної залізниці. “Подальша його служба — у Пермі, Петербурзі, Туапсе, знов у Катеринославі (з 1914 р.) — на будівництві залізниці” [1; 600], — констатує В. Беляєв. Хоч доля і закидала його далеко від Батьківщини, він завжди був “думками з Україною, з рідним Придніпров’ям і при першій же нагоді повертався в рідні краї” [12; 8].

Ще в часи військової служби А. Кашенко чув і записав багато народних казок, легенд, переказів. Саме в цей час він друкує перше своє оповідання в дусі народних анекдотів — “Жар-птиця, або з паном не братайся, в прийми не бери і жінці правди не кажи” (1883 р.). Пізніше, у 1887 році, опублікував легенду-переказ про могили-кургани Близнюки біля Ненаситецького порога у “Екатеринославском юбилейном листе”, який було видано до сторіччя заснування міста. В цей час писалася також ще й драма “Зоря нового життя”, яка була надрукована лише в 1907 році. У червні 1904 року на сторінках “Літературно-наукового вісника” з’являється вірш “Три шляхи”.

У період перебування А. Кашенка далеко від України його творча діяльність помітно активізується. “За цей час значно розширюються змістовно-тематичні обрії, виразнішими стають художньо-зображальні пошуки; автор звертається до різних жанрів реалістичного мистецтва: нарису, памфлету, ліричного, соціально-психологічного, сатиричного оповідання, драми, повісті” [12; 603].

Найвагомішою складовою літературної спадщини А. Кашенка є твори на історичну тематику, які стали його візитною карткою, завдяки яким він постав як оригінальний письменник.

У 1912 році друкується його перше історичне оповідання “Славні побратими”. Згодом виходять такі твори: “Борці за правду” (1913),

“Під Корсунем” (1913), “У запалі боротьби” (1914), “Зруйноване гніздо” (1914), “Оповідання про славне Військо запорозьке Низове” (1916), “Про гетьмана козацького Самійла Кішку” (1917), “Про гетьмана Сагайдачного” (1917) та “З Дніпра за Дунай” (1919).

З 1919 року автор мав проблеми зі здоров'ям (переніс інсульт), остаточного удару зазнав після відмови надати йому пенсію, а також після пожежі у створеному ним Українському видавництві. Останні півтора роки письменник не підводився з ліжка.

16 березня 1921 року Андріан Кашенко помер.

Останньою датою перевидання творів А. Кашенка на Україні є 1922 рік: саме в цьому році передрукуються повісті “Над Кодацьким порогом” та “Зруйноване гніздо”.

Надалі видання творчої спадщини А. Кашенка відбувається за межами України — у США, Канаді, Німеччині.

Причиною заборони та замовчування творчої спадщини Андріана Кашенка на його рідній землі є більшовицька цензура. Як зазначає дослідник Ю. Шаповал, “в січні 1920 року при секретаріаті ЦК КП(б)У було створено декілька відділів, — серед них організаційний з підвідділом інформації та зв'язку та відділ видання газет. Згодом створюється агітаційно-пропагандистський відділ з підвідділом партійної освіти та секціями національних меншин. Численні документи засвідчують, що однією з функцій цих підрозділів стали саме цензурні функції” [14; 85].

“У 1922 році з'явилися спецфони у бібліотеках, призначені для зберігання “ворожих” або ідейно “шкідливих” видань (у 1960 році в СРСР було 210 таких бібліотек)” [14; 86], — констатує Ю. Шаповал.

Більш чіткі вказівки з приводу вилучення творів письменників даються квітнем 1947 року. Цей документ мав назву “Вказівки цензури художньої літератури”.

В. Яременко стверджує, що в період 1918–1923 рр. “принагідних згадок про Кашенка можна знайти чимало. Всі вони послідовно нав'язують читачеві думку, що А. Кашенко як письменник далеко не першорядний, навіть примітивний чи просто белетрист, не вартий серйозної уваги. І все ж крізь ціrinaгідні зауваження чується визнання факту, що він зажив неабиякої слави у читачів, що його творами зачитувались цілі покоління українських громадян, якими вони й ставали завдяки історичній прозі Кашенка” [15; 148]. Підтверджен-

ня цього факту можна знайти у статті А. Ключця, датованій 1928-м роком, де автор зазначає, що “молодь й досі читає дореволюційних письменників, які в 17–18 році (мається на увазі 1917–1918 рр.) дуже розповсюджені були в нашому селі. Нових нема... Поки що молодь Кашенками та Островськими задовольняє естетичні почуття...”, але “культурна революція має покласти край отим Кашенкам та виданням на манір “три торби реготу” [7; 2].

Наступним етапом на шляху до повної заборони творчої спадщини письменника стало запровадження ідеологічного ярлика “контрреволюційна кашенківщина” — так у 1932 році Ів. Ткаченко, Ів. Юрченко та Л. Чернець назвали статтю, присвячену романові О. Соколовського “Богун”. У цій статті зазначається, що “за традицією контрреволюційної кашенківщини автор виходить з настанови протиставлення національного, через те поляків покарано як британських, гидотних, що втілюють у собі всі негативні риси” [13; 3].

Словосполучення “контрреволюційна кашенківщина” означає, що літературні критики вважали світоглядні позиції А. Кашенка та письменників, які їх розділяли, скерованими проти революції, адже їх твори “чадили шовіністично-націоналістичною романтикою української минувшини і відігравали значну роль, як знаряддя української буржуазії в пропаганді “безкласовості” української нації” [13; 3].

Як повідомляє Н. Конопоть, почалася “планомірна кампанія по вилученню його (Кашенка. — Т. К.) творів із сільських бібліотек і хат-читалень. З власними селянськими бібліотеками було складніше. Умовляння та агітація, що книжки Кашенка шкідливі, чужі передовій більшовицькій ідеології, що внуки житимуть в прекрасному комуністичному майбутті, де ні до чого ветхі атрибути історії, виявилися не зовсім дійовими, тому згодом були застосовані надійніші і вже випробувані методи. В 1937 р. (варто, очевидно, цю дату приймати не як конкретний рік, а в широкому розумінні, — як символ розвою нечуваної державної злочинності по відношенню до власних громадян), свідчили мені очевидці, за зберігання творів Андріана Кашенка люди отримували по десять років таборів. Отоді вони й зникли майже повністю, їх палили й нищили навіть найохочіші до історії свого народу, аби вберегтися” [9; 68].

Незважаючи на заборону на території Радянської України, твори А. Кашенка видавалися за її межами. Це — “Зруйноване гніздо” (Гре-

фенгаїніхен, 1944), “Борці за правду” (Альберт, 1946), “Над Кодацьким порогом” (Берлін, 1947), “Зруйноване гніздо” (Аугсбург, 1947), “Над Кодацьким порогом” (Нью-Йорк, 1955), “На руїнах Січі” (Нью-Йорк, 1957), “Кость Гордієнко-Головко останній лицар Запороззя” (Нью-Йорк, 1966), “Під Корсунем” (Торонто, 1984).

Реабілітація творчої спадщини Андріана Кашенка та відновлення його чесного імені починається зі статті Н. Конотопець “Брати Кашенки”, опублікованої у березні 1989 року. У ній авторка, завдяки зібраній спадщині Миколи Кашенка та його мемуарів, відкриває “нове” ім'я письменника новим поколінням співвітчизників.

Вже 1990 року виходить “офіційна епіграма”. Як зазначає Ю. Шаповал, “її написав для самого себе Головліт УРСР у вигляді власного наказу від 17 січня 1990 року: “Повернути із спецфондів до загальних фондів бібліотек усі видання, які підлягали виключенню з бібліотек і книготоргівельної мережі за списками і наказами Головліту УРСР.

Усі раніше видані списки і накази Головліту УРСР з цього питання вважати такими, що втратили чинність, в тому числі наказ № 5-дк від 11.10. 1989 р.” [14; 100].

Актуальною є потреба розглянути, оцінити творчу спадщину А. Кашенка у вимірах нової доби. Слід зазначити, що вітчизняними літературознавцями уже чимало зроблено у цьому напрямку. За період з 1989 року до теперішнього часу з'явилася низка статей про життєвий і творчий шлях А. Кашенка. Передовсім слід назвати статті Н. Конотопець “Брати Кашенки” (1989 р.), “На духовному небосхилі” (1990 р.); В. Беляєва [Післямова] (1991 р.), В. Яременка “Андріан Феофанович Кашенко і його історична проза” (1991 р.), С. Пінчука “А. Кашенко і його повість про національно-культурне відродження” (1991 р.), О. Гончара “Кашенко повертається” (1992 р.), С. Пінчука “Слово про Андріана Кашенка” (1992 р.), Л. Загороднюк “Співець козацької слави” (1998 р.); А. Гуляка, Л. Йолкіної, Ф. Кейди “...Пориною у згадках минулого” (2003 р.); А. Гуляка, Ф. Кейди “Художня модель героїчної минушини у прозі Андріана Кашенка” (2004 р.), Г. Корицької “З погляду “непоправного романтика”” (2007 р.), С. Коваленка “Не всі українські інтелігенти відцуралися свого народу” (2008 р.).

Творча спадщина А. Кашенка частково розглядається також і в дисертаціях К. Ганюкової “Еволюція історичної повісті в українській літературі XIX — початку XX століття” (2003 р.) та М. Богданової

“Українська історична мала проза XX століття: проблеми жанру та стилю” (2005 р.).

У цих дослідженнях відкидаються звинувачення соцреалістичної критики і творча спадщина набуває нового прочитання. Констатуючи це, водночас слід наголосити на необхідності об'єктивної оцінки творів А. Кашенка. У зв'язку з цим не можна не зважити на слушне спостереження В. Яременка, який, аналізуючи історичні твори А. Кашенка, зазначив, що їх автор не завжди глибоко вивчав студії істориків, а “до архівних матеріалів виявляє навіть нехіть, вважаючи, що вони нічого не варті, бо в них вся українська історія трактується з ворожого для українців погляду, а “головне ж і першорядне те, що говорить сам нарід наш у своїх піснях та переказах — отсе тільки й має значення”. Якраз ця обставина пояснює наявність в історичній прозі А. Кашенка численних неточностей, а то й помилок. Тому його твори слід належно коментувати історикам, щоб не підносити сучасному читачеві хибних дат, відомостей, не підкріплених документами. Та А. Кашенко повертається до читача. Його твори, незважаючи на гостру критику, витримали випробування часом і викликають непослабний інтерес у сучасного читача” [15; 150].

Представити творчу спадщину А. Кашенка у вимірах нового часу — це значить, передовсім, оцінити його історичну прозу, бо саме вона, на наш погляд, визначає вагомість внеску письменника у вітчизняну літературу. Творча спадщина письменника різножанрова і “налічує близько тридцяти творів — повістей, оповідань, памфлетів, нарисів, що друкувалися в журналах “Дніпрові хвилі”, “Рідний край”, “Літературно-Науковий Вісник”, у збірці “З неволі”, в “Українсько-му декламаторі” “Розвага” тощо” [3; 95].

Твори Андріана Кашенка були написані як на історичну, так і на сучасну йому тематику, в яких розкривались злободенні проблеми життя. В центрі уваги А. Кашенка як історичного прозаїка — козацька доба в історії України. У різних творах розкриваються різні періоди цієї доби. Тема козащини для літератури того часу, коли творив А. Кашенко, була актуальною. Адже в той час пригнічувалось все українське. Твори А. Кашенка нагадували про вільні часи, про визвольну боротьбу українського народу. В них автор оспівував Запорізьку Січ, так звану “державу в державі”, в якій дотримувались права людей, в якій кожний відчував себе особистістю. Ці твори для українців були

немов ковток свіжого повітря: адже вони давали надію на краще життя, уособлювали високу мету — завоювати вільне майбутнє.

Як зазначають дослідники А. Гуляк та Ф. Кейда, “у минулому України А. Кашенка цікавили передовсім героїчні етапи, найвідповідальніші періоди, поворотні моменти, коли безупинно вирували суспільні пристрасті, протидіяли різнолікі психологічні, соціальні, національні типи, а відтак — глибинно розкривалися людські характери. Свідченням цього є, зокрема, його повість “Під Корсунем” (1913 р.), де природно співіснують романтична патріотика й реалістичне осмислення переломних подій вітчизняної історії” [5; 65].

У даній повісті розповідається про визвольну боротьбу українців під проводом Богдана Хмельницького у період 1648–1654 років. Йдеться, зокрема, про битву під Жовтими Водами та більш ґрунтовно — про битву під Корсунем.

У центрі авторської уваги — безхмарне життя сім’ї Цимбалюків. Данило Цимбалюк був старим реєстровим козаком, який “мав поляків за братів”, який допоміг хитрістю захопити гетьмана Сулиму, котрий був проти панської влади, проти реєстрових козаків. Данило віддав свого єдиного сина до реєстру, а сам доживав віку з донькою та дружиною. Пізніше одружує доньку Прісю з Микитою Галаганом, який був козаком з діда-прадіда, але після того, як перейшов на бік запорожців під проводом Павлюка, втратив свої землі, пішов воювати найманцем у запорозькому полку. І тільки через десять років повернувся додому, до рідного Корсуня. Завдяки допомозі Б. Хмельницького Галаган був вже вільним та приписаним до міщан, хоч “носив при собі шаблю і звав себе козаком” [6; 9].

Але цю ідилію руйнують як звістка про наближення війни під проводом гетьмана (раніше був Чигиринським сотником, а на Запорозж’ї його обрали гетьманом) Богдана Хмельницького, так і розчарування старого Цимбалюка у польській владі, яка все більше підкорювала, пригноблювала українців.

А далі розгортаються події у Корсуні, який стає епіцентром початкового етапу війни. Саме тут зупиняється польська шляхта, для якої не було меж у розвагах. Хорунжому Цвінському приглянулась Пріся, жінка Галагана, який, відстоюючи честь своєї дружини, вбиває шляхтича і тікає з міста. Пріся була дуже вродливою і сподобалась також і Стефану Потоцькому, але не відповіла взаємністю. За це він

наказав вкоротити їй віку. За період ізоляції Прісі в замку їй постійно говорили, що її чоловіка вже знайшли і скарали. Почувши це, вона спотворює своє обличчя, щоб бути огидною панам. За такий відчайдушний вчинок коментатор замка відпустив її. “В образі Цимбалюківни А. Кашенко втілює і високу ідею гуманності, людяності нашого народу. Розшукуючи Микиту на рясно вкритому трупами полі, Пріся натрапляє на важко пораненого польського хорунжого Бляся. Саме він колись силоміць притягнув її з рідної хати до ненависного замку. Тепер же, побачивши стікаючого кров’ю поляка, українка забуває про особисті кривду й прагне допомогти” [4; 91], — зауважують А. Гуляк, Л. Йолкіна та Ф. Кейда.

Після перемоги під Жовтими Водами козаки прямували до Корсуня. Поляки почали нищити місто, щоб простіше можна було перемогти Хмельницького. В цей час Данило та Микита зустрічаються з гетьманом і допомагають йому: Данило підбурює реєстрових козаків, щоб ті перейшли на бік запорожців, а Галаган добровільно потрапляє в полон і під пекельними муками виказує “правдиву” інформацію про наступні кроки Богдана Хмельницького та допомагає полякам знайти “кращий, безпечний” шлях. За такий героїчний подвиг вороги позбавили Данила життя, а Микиту понівечили.

Фінал повісті досить ідилічний: змальовується гарна відновлена хата, біля якої граються двійко дітей Галаганів, а “безрукий козак з вродливою молодичею з шрамом на лобі — знак колишнього каліцтва Прісі” [11; 7] сидять на призьбі. Як зазначають А. Гуляк та Ф. Кейда, “у такий спосіб письменник проводить ідею непоборності й безсмертя українського народу, яка, власне, пронизує весь твір” [5; 66].

У наступній повісті “У запалі боротьби” відображені такі події, як поразка поляків під Пилявцями, облога військами Б. Хмельницького Львова та Замостя, угода про перемир’я з Яном-Казимиром та її наслідки, а також битва під Берестечком.

Образ Івана Чорноти — “людини високої лицарської честі, шляхетного виховання та широкої освіченості і палкого прихильника соціальних інтересів широких народних мас та національних домагань усього українського народу” [10; 10], — стає, як зазначає С. Пінчук, композиційним центром твору. Вперше з цим героєм ми зустрічаємось, коли він визволяє від повстанців під проводом Вовгури поляків — пана Януша та його доньку Галину, яка була вихована

українською селянкою Христиною. Вона навчила Галину поважати українців, їхні традиції та звичаї.

Іван забирає їх до козацького табору. За період перебування Януш розуміє, що Чорнота та Галина кохають одне одного, але він хоче, щоб його єдина донька одружилась з багатим шляхтичем. І тому тікає разом з донькою з табору. Галина встигає передати листа Іванові. Коли він знаходить її у Львові, Галина не пішла з ним, але вже у Замості прийшла до хворого коханого, вилікувала його, стала його дружиною та змінила віру.

Батько ж її ненавидить не тільки Івана, а й усе українське. Він знаходить свою доньку, яка щаслива у шлюбі, вбиває її за зраду, адже “політичні пристрасті для нього вищі від батьківських почуттів” [12; 10], — констатує С. Пінчук. Іван Чорнота згодом йде у бій під Берестечко, де його беруть у полон та під вартою ведуть до Варшави, але біля Замостя, біля того дуба, де вперше побачив Галину, він помирає.

Ці повісті об’єднані спільною темою Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького в період 1648–1654 років, але показують різні аспекти цієї боротьби — як негативні, так і позитивні, розкриваючи при цьому психологічні образи героїв.

“Зруйноване гніздо” — історична повість, яка є логічним завершенням авторського літопису козацької доби. Як зазначає С. Пінчук, у повісті “постає історія, яка ще й досі має безпосередній вихід на сучасність, яка ще й досі ятриться лекучою раною на живому тілі народу. Метафора “зруйноване гніздо” сприймається і як Запорозька Січ, ліквідація якої не є предметом безпосереднього зображення, і як зруйновані зимівники трьох козацьких родин поблизу сплюндрованої Нової Січі, про які, власне, й розповідається в повісті. Водночас “зруйноване гніздо” — це й ширше поняття: весь обшир Війська Запорозького” [12; 12].

Натяку на цей символ на початку твору нема, адже повість починається описом безхмарного життя зимівників, яке закінчилось у ту неочікувану хвилину, коли старий козак Дмитро Балан з донькою та майбутнім зятем їхали до міста Самари. У дорозі їх пограбували піддані генерала Текелія. Це було тільки початком. Ліквідація Запорозької Січі Катериною II була відчутна скрізь. Там, де раніше були вільні землі, селили кріпаків-переселенців, а вільні люди, раніше — козаки, ставали кріпаками. Не милували навіть літніх людей, які

пропрацювали піввіку на своїй землі, які мали гарні будинки та господарство. У них влада це відбирала, в кращому випадку — будинки мали ділити з іншими кріпаками. Їм також була призначена панщина. Тих, які протестували, відстоювали свої права, які не працювали, катували. До таких “кріпаків” належав вісімдесятирічний безрукий козак-зимівник. Каткування сивочолого козака та його смерть, припинення та примусова праця змушують українців шукати нові землі та вільне життя.

Як зазначають А. Гуляк та Ф. Кейда, “в основі сюжету повісті “Зруйноване гніздо” — хронотоп дороги: весільна подорож Демка і Галі до Самарського монастиря, що пролягає через зимівник давнього побратима Балана Глоби, й сутички з “царськими людьми” — драгунами; поїздка до церкви Старого Кодака на хрестини сина Миколки, де молоде подружжя натрапляє на “московського унтера”, твердо переконаного в тому, що “нема запорожців, не повинно бути й їхнього вбрання!”; відвідування Дмитром і Демком руїн Запорозжя, яке супроводиться показом глибокого вболівання старого Балана; шлях Демка за Дунай, де відбувається його друга зустріч з Пилипом Хведоровим — колишнім запорозьким кошовим, а нині — скарбничим Самарського монастиря; похід задунайців (на чолі з Петром Рогозою) до Базавлуцьких хуторів, щоб визволити Галю й Миколку з кріпацького ярма, коли виявляються розум, кмітливість і хитрість Петра. Такі варіювання у побудові тексту дають А. Кашенкові можливість не тільки розширити часо-просторові межі повісті, висунути цілу низку художніх оцінок, а й значно сприяють індивідуалізації персонажів” [5; 67].

Своєрідність повістей А. Кашенка полягає в тому, що він поєднував історичний факт з художнім домислом та вимислом, не порушуючи історизм творів, який прослідковується не тільки в конкретних дійових особах, хронотопі, а й у певних деталях, наприклад, в одязі, побуті... Автору притаманний “вальтерскоттівський тип” мислення. Кашенко використовує як реалістичні, так і романтичні способи зображення, наприклад, вводить у повість “У запалі боротьби” історико-романтичний образ Івана Чорноти, звертається до фольклорних творів, звеличує “життя духу” (релігійність українців)...

А. Кашенко хоч і показує багато масових сцен, але приділяє увагу ролі особистості в історії, її духовному світу.

Письменнику притаманне мислення не тільки на основі образів, а й архетипів, які допомагають розкриттю глибин національної свідомості.

Таким чином, словосполучення “контрреволюційна кашенківщина” позбавлене смислу вже хоча б тому, що переважна більшість історичних творів Андріана Кашенка були написані ще до революції.

Автор цих творів постав, передовсім, як патріот України, як людина, яка, звертаючи погляди співвітчизників у вільне минуле, тим самим кликала їх у вільне майбутнє.

Слід погодитись із думкою В. Яременка про те, що в окремих творах А. Кашенка наявні деякі неточності, але це зовсім не значить, що ці твори є антиісторичними, що в них фальсифікується вітчизняна історія. Навпаки, якраз Андріан Кашенко один із перших серед українських повістярів першої половини ХХ століття повідав про запорозьке козацтво, про визвольну боротьбу українського народу.

Список використаних джерел

1. Беляєв В. [Післямова] // Кашенко А. Зруйноване гніздо. — К.: Дніпро, 1991. — С. 599–644.
2. Гончар О. Кашенко повертається // А. Кашенко. Оповідання про славне Військо запорозьке Низове. — К.: Веселка, 1992. — С. 5–6.
3. Гуляк А., Йолкіна Л., Кейда Ф. ...Поринаю у згадки минулого // Визвольний шлях. — 2003. — кн. 9 (666). — С. 87–102.
4. Гуляк А., Йолкіна Л., Кейда Ф. ...Поринаю у згадки минулого // Визвольний шлях. — 2003. — кн. 10 (667). — С. 86–102.
5. Гуляк А., Кейда Ф. Художня модель героїчної минувшини у прозі Андріана Кашенка // Дивослово. — 2004. — № 6. — С. 62–68.
6. Кашенко А. Ф. Під Корсунем // Кашенко А. Ф. Над Кодацьким порогом. — К.: Дніпро, 2001. — С. 5–99.
7. Клочья А. Ножиці // Літературна газета. — 1928. — № 8. — С. 2–3.
8. Конотопець Н. Брати Кашенки // Літературна Україна. — 1989. — 9 берез. — С. 7.
9. Конотопець Н. На духовному небосхилі // Початкова школа. — 1990. — № 4. — С. 68–73.
10. Корицька Г. З погляду “непоправного романтика” // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2007. — № 6. — С. 146–152.

11. Пінчук С. А. Кашенко і його повість про національно-культурне відродження // Українська культура. — 1991. — № 10. — С. 32–33.
12. Пінчук С. Слово про Андріана Кашенка // А. Кашенко. Оповідання про славне Військо запорозьке Низове. — К.: Веселка, 1992. — С. 42–43.
13. Ткаченко Ів., Юрченко Ів., Чернець Л. Контрреволюційна кашенківщина // Літературна газета. — 1932. — № 1–3. — С. 3.
14. Шаповал Ю. Комуністична цензура в Україні: штрихи до портрета // Бахтинський шлях. — 2001. — № 1–2. — С. 84–110.
15. Яременко В. Андріан Феофанович Кашенко і його історична проза // Дніпро. — 1991. — № 5. — С. 148–150.